

Dvořák o rekognici: Ve vězení nesmí končit nevinní

9.12.2024 - , Pavel Nesit, Helena Zdráhalová | Právnická fakulta UK

Filmařsky je to vděčná scéna - několik očíslovaných lidí se seřadí vedle sebe a svědek stojící naproti nim nebo schovaný za polopropustným zrcadlem mezi nimi hledá pachatele. Každý to někdy viděl v některé z televizních kriminálek.

V reálném světě to během policejního vyšetřování vypadá často podobně. S tímto poměrně hojně využívaným důkazním prostředkem v trestním právu, označovaným jako rekognice, se ale pojí řada problematických aspektů, jak upozorňuje **Marek Dvořák** z Právnické fakulty UK. Popisuje je ve své oceňované monografii *Rekognice osob v trestním řízení*.

Američan Ronald Cotton měl za mřížemi zůstat až do smrti. Odsouzen byl za dvojnásobné znásilnění a vloupání, kterého se měl dopustit jedné noci v červnu roku 1984 v Severní Karolíně. Jako pachatele ho nejprve při fotografické a následně přímé rekognici označila první oběť. Po řadě let, které Ronald Cotton strávil ve vězení, se jeho obhájcem podařilo domoci toho, aby se využilo nových vyšetřovacích metod založených na analýze DNA a porovnaly se genetické vzorky ze samotného činu s genetickými vzorky Ronalda Cottona. Ukázalo se, že se neshodují. Naopak vedly k pachateli, který byl v té době už odsouzený za jiné znásilnění. Ronald Cotton se po deseti letech ve vězení, kde skončil za činy, které prokazatelně nespáchal, dostal v roce 1995 na svobodu.

Podle různých zahraničních studií za 70-75 procenty odsouzení nevinných lidí v USA stojí chybná označení domnělých pachatelů očitými svědky. Ucelená data k tomu, jaká je situace v České republice, chybí. Ačkoliv v evropském kontinentálním právním systému nebudou čísla chybovosti pravděpodobně tak vysoká jako v zámoří, dělat všechno proto, aby nekončili za mřížemi nevinní lidé, by mělo být jednou z priorit systému, jak podotýká Marek Dvořák, autor vyzdvihované monografie *Rekognice osob v trestním řízení*, která vyšla v roce 2022 v nakladatelství Leges a letos se v soutěži vysoce kvalitních monografií UK umístila mezi těmi nejlepšími.

Poprvé od 70. let u nás vyšla kniha, která se problematikou rekognice osob v trestním řízení zabývá komplexně, nejenom z pohledu kriminalisticko-taktického a trestněprávního, ale i psychologicko-forenzního. Lidská psychika totiž hraje v procesu očitých svědectví klíčovou roli a poznání toho, jak funguje například lidská paměť, je naprosto zásadní pro nastavování celého systému provádění znovupoznávacích úkonů.

„Principiálně je rekognice vlastně jednoduchý úkon. Požádáte nejčastěji svědka, aby se po předchozím výslechu podíval na řadu či fotografie určeného počtu výrazně se neodlišujících osob a označil, která z nich je pachatelem, tedy kterou z nich viděl páchat trestný čin a nakolik si je svým označením jistý. Když odkryjete tuto vrstvu, zjistíte, že tak jednoduché to ale není. Celý úkon má mnoho sporných aspektů, které lze shledat jak v psychice poznávajícího (jeho vnímání, paměti, vybavení si události), tak na straně trestního systému a takticko-procesního provádění úkonu jako takového,“ podotkl Marek Dvořák.

„V České republice se jako běžná forma rekognice in natura (tj. rekognice s předvedením živých osob) používá simultánní, to znamená, že svědek všechny osoby vidí před sebou naráz fyzicky předstoupené v jedné řadě. Uplatňuje tak princip relativního poměrování, kdy podle výzkumů vlastně, zjednodušeně řečeno, někteří vybírají osobu pachateli nejpodobnější. Není však smyslem úkonu určit, zda je mezi osobami pachatel? V zahraničí se proto často dělá úkon sekvenčně, to

znamená, že svědek osoby nevidí naráz, ale postupně. A u každé z osob na základě absolutního úsudku určuje, zda jde o osobu dříve v souvislosti s trestněprávně relevantní událostí vlastními smysly vnímanou. Celé je to pak pochopitelně ještě složitější, navíc se celosvětově používají i mnohé další způsoby realizace, které detailně popisují v monografii,“ vysvětlil Marek Dvořák.

Problematické je i to, že rekogniční úkon u nás nemá jednoznačně danou kriminalistickou metodiku, která by odpovídala aktuálním vědeckým a praktickým poznatkům. „V trestním řádu by pak měla explicitně zaznívat také možnost provést tzv. prázdnou rekognici (rekognici, kde není poznáváný, pozn. red.), ke které by se mělo přistupovat minimálně tehdy, pokud má orgán činný v trestním řízení, zjednodušeně řečeno policejní orgán, podezření, že je poznávající nevěrohodný, mohl by se ukvapit nebo by mohl označit někoho chybně pouze za účelem splnění jeho domnělé povinnosti jednu z ukázaných osob vybrat. Současně by měla být vždy dána poznávajícímu instrukce, že se skutečný pachatel mezi ukázanými osobami nacházet může, ale také nemusí – i neoznačení žádné z osob tedy může být materiálně správné.

Zahraniční výzkumy prokazují, že právě tyto postupy, které jsou už dnes i v České republice možné, avšak pro absenci výslovného zakotvení prozatím nikoli hojně využívané, výrazně napomáhají eliminovat množství chybných pozitivních identifikací, tj. počty případů, kdy je označena ve skutečnosti nevinná osoba. Pokud se přitom právě tato osoba dostala nesprávně do hledáčku příslušných orgánů, a tedy je v postavení podezřelého či obviněného, může pro ni mít takové označení v krajním případě až fatální následky,“ podotkl Marek Dvořák.

Po předchozím výsledku poznávajícího a samotném znovupoznávání by měl podle autora publikace povinně probíhat také následný výslech, v němž má svědek (poznávající) osvětlit důvody, které ho vedly k označení určité osoby, a objasnit případné rozpory. Velkou roli při všech fázích rekognice hraje již zmíněná psychika, kdy poznávající může, byť třeba podvědomě, reagovat na veškeré impulzy vyšetřovatele, jichž se může chytit jako vodítka. Jakákoliv sugesce je však v tomto směru nežádoucí. Avšak asi každý, kdo se musí dostavit na policejní služebnu, bude pociťovat určitou míru stresové zátěže a často i podvědomě hledat pomoc. Navíc je třeba si uvědomit, že poznávající je často nejen v postavení svědka, ale je také obětí trestného činu. Důležité je proto nepochybně také chování přítomného administrátora, tedy toho, kdo dává svědkovi pokyny a instrukce.

„Administrátor by nejlépe neměl vědět, kdo je poznáváný, protože hrozí riziko sugesce. Doporučovaný je proto režim tzv. dvojslepé rekognice, kdy nejen poznávající, ale ani administrátor neví, kdo je poznáváný, jak potvrzují i zahraniční výzkumy. Na straně druhé je ale nutné si uvědomovat realitu i každodenní praxi vyšetřovatelů. Vyžadovat, aby administrátor (vyšetřovatel) při rekognici in natura nevěděl, kdo je podezřelý či obviněný, by mohlo úkon v mnoha případech fakticky znemožnit, už třeba z důvodu složité přípravy a obstarávání vhodných figurantů,“ upozornil Marek Dvořák.

Podle něj neexistuje ani jednoznačně potvrzený objektivní důvod dávat přednost rekognici tzv. in natura. „Fotografická rekognice podle některých výzkumů nevykazuje větší chybovost. Má mnoho výhod, například tu, že poznávající při ní není v takovém stresu a poznáváný ji nemůže snadno zmařit. Je však pravdou, že fotografie na straně druhé nikdy neumožní natolik komplexní vjem. Měli bychom také zvážit realizaci rekognice v souladu s pokrokem doby, například pomocí videonahrávek jako v Anglii, kde jsou pokyny dávány poznávajícímu systémově, což snižuje riziko sugesce. Zapojit by se právě u tohoto úkonu nepochybně mohla i umělá inteligence. Určitě bychom se měli dále přinejmenším zamyslet nad tím, jestli by rekognice neměla probíhat sekvenčně. A podobných otázek je v této problematice skutečně plno,“ podotkl Marek Dvořák a upozornil na to, jak konzervativní v této oblasti Česká republika povětšinou stále je.

Když je herec Ivan Trojan v roli Otto Stehlíka v kriminálce Docent převeden z Policejní akademie na

První oddělení pražské kriminálky, jeho noví kolegové se na něj dívají skrz prsty jako na člověka, který se ohání „nějakými výzkumy“, ale o praxi a terénní práci podle nich neví nic. Nesetkává se s podobnými reakcemi i Marek Dvořák? Prý téměř ne, protože je nejen se státními zástupci, ale i s mnohými vyšetřovateli v úzkém kontaktu, na policii absolvoval několik praxí, a ví tedy, jak práce samotná skutečně vypadá a nakolik je oproti jiným právnickým povoláním náročná. Sám se navíc v trestněprávní praxi profesně pohybuje, což pro zkoumání v oblasti kriminalistiky považuje za nutnost. Když představil výsledky svého výzkumu zaměřeného na rekognici osob v trestním řízení, kritiky se mu dostalo spíše ze strany soudců, kteří poukazovali na to, že právě jejich role spočívá ve vyhodnocování důvěryhodnosti jednotlivých důkazů.

Celkově však byly výsledky Dvořákova výzkumu přijaty se zájmem i jako možný podklad pro budoucí změny trestního řádu. Ačkoliv se aktuálně nepředpokládá komplexní rekodifikace trestního práva procesního, právě u rekognice byly v původním návrhu nového trestního řádu již zahrnuty některé významné změny, které Marek Dvořák v monografii navrhuje. Marek Dvořák také věří, že některé navržené změny přinese alespoň dílčí novelizace stávajícího trestního řádu.

Jako garant kriminalistiky na PF UK se Marek Dvořák (který vedle práv vystudoval také kriminalistiku na Policejní akademii) snaží do výuky dostávat co nejvíce lidí z praxe. „Teorie je samozřejmě nutný základ, ale praxe zejména v našem oboru musí být také. Zveme proto s kolegou Daliborem Šellengem na semináře lidi z jednotlivých oddělení a útvarů Policie ČR. V Praze navíc sídlí Kriminalistický ústav, ze kterého k nám zejména pro účely předmětu zaměřeného na kriminalistickou techniku chodí odborníci na obory, jako jsou forenzní entomologie, balistika apod. Máme tu čest spolupracovat i s lidmi z I. oddělení Krajského ředitelství policie hlavního města Prahy či z Úřadu služby kriminální policie a vyšetřování Policejního prezidia. Za velký pokrok posledních let osobně považuji i možnost studentské praxe na policejním orgánu. Snažíme se zkrátka, aby výuka oboru byla co nejvíce propojená s praxí,“ zdůraznil Marek Dvořák.

Jemu samotnému toto totiž během jeho studia na Právnické fakultě chybělo, proto také vedle PF UK absolvoval další vysokou školu. Aby současní studující nebyli donuceni k tomu samému, snaží se dělat maximum proto, aby obor sledoval praxi a byl s ní v úzkém kontaktu, což pak ocení především studující, až univerzitu absolvují a budou hledat své pracovní uplatnění.

Jeho pedagogické snahy letos ocenila také rektorka UK Milena Králíčková, když mu udělila Cenu Arnošta z Pardubic pro nejlepšího vyučujícího UK. Ocenění převzal 17. listopadu na slavnostním setkání v Karolinu. Také studující PF UK ho opakovaně ocenili jako nejlepšího vyučujícího.

Sám k tomu říká, že se nepovažuje za vědce, ale za učitele, a proto možnost spolupracovat se studenty vnímá jako privilegium. „Učení mě baví, naplňuje i odborně posouvá, proto si pozitivní odezvy přímo od studentů vážím nejvíc. Byl bych rád, aby posluchače obor neděsil, ale naopak motivoval k tomu, aby se mu i nadále věnovali a nezapomínali přitom na vize, s nimiž na fakultu přišli,“ usmíval se.

JUDr. Mgr. Marek Dvořák, Ph. D.

Absolvent Právnické fakulty UK a Policejní akademie ČR. Zabývá se trestním právem a kriminalistikou. Působí na Katedře trestního práva PF UK. Studující ho opakovaně ocenili jako nejlepšího vyučujícího PF UK. Jeho kniha Rekognice osob v trestním řízení se zařadila mezi nejlépe hodnocené monografie roku 2022, které vydal některý z autorů nebo autorek působící na UK (skončila na děleném 3.-5. místě). Letos v listopadu mu rektorka UK Milena Králíčková udělila Cenu Arnošta z Pardubic pro nejlepšího vyučujícího UK.

Článek je převzatý z redakce **Forum UK**.

<https://www.prf.cuni.cz/aktuality/dvorak-o-rekognici-ve-vezeni-nesmi-koncit-nevinni>